

NAŠA KNJIŽEVNOST

aista će se svaki pošten Hrvat veoma smutiti videći kakva nam je u taj par naša književnost. Ma bio kako velik rodoljub, bio kako velik optimista, to se neće smjeti oteti istini da nam knjiga do rijetkih iznimaka čami u mlitavilu, da gotovo sve što se dan-danas u Hrvata piše nije od velike cijene za duševnu emancipaciju našega naroda! Koji je tomu razlog? Ima razloga, kojima mi krivi nijesmo, pa ih se tako lako odrvati ne možemo; no imade i takvih, koji u nama stoje pa se časimice na nemalu štetu našega duševnoga i družnoga života povraćaju. Prvih se nećemo ticati, jer svatko ih znade, no govoriti nam je dvije-tri o drugima. Glavni naš grijeh, koji nam se dosljedno u svoj povijesti našega naroda javlja, jest vječita nestašnost. Ima tu časova gdje je narod listom planuo, najčistijim i najplemenitijim žarom uskipio i veleljepna djela počinio, kojima ćeš katkad u inih naroda zamana ravna tražiti. No imade pri tako sjajnim zgodama i crnih časova, gdje sve pada u mrtvilo, gdje prvašnjemu ushitu ni traga nema, gdje će i plemeniti rodoljubi ovu nemarnost sveopću gorkim posmijehom pratiti, dok koja silna inicijativa sav narod opet do plamena ne uspiri. To valja u politici, u družnom životu, to valja za naše narodne zavode, a najpače za našu knjigu. Mi znademo do koje živosti, do kolike radinosti znameniti događaji ilirske dobe naš narod uznesoše. Kako su nove misli sav naš život, sve naše odnošaje probijale, kako se je tu pisalo na takmu; no mi znamo kakvi smo bili, kad nas je iznenada tuđa, donekle Hrvatima neznana nevolja prikvačila, kako su se svi zlatni sancii o crnoj istini raspršili, kako se je sve sleglo i obumiralo, kako je silna četa pisaca ilirskih spala na šaku ljudi, pa kako je opet tuđinstvo nemilice među nama haračilo. Kako smo god. 1860. uskipjeli i navelice na rad se dali, kako je suha donle knjiga počela lijepo

listati, toga ne treba natančno spominjati; kako je ovo vrijeme po nas jalovo, i po knjigu neplodno, to svatko znade. Ono nesretno kolebanje biva istinabog sve slabije, misli sve jasnije, jer nas zle godine boljoj pameti nukaju, no prestalo nije, nit će prestati dok ne nestane drugih nevolja. Stoga boluje naš narodni život, stoga i boluje knjiga naša, koja bi narodu imala mezimicom biti. Naš život donekle ne bijaše nalik sjajnoj zvijezdi, kojano tvrdo i stalno s neba sjaje, nego zvijezdi bludici, koja tek katkad se sjajna oku javlja; naša knjiga donekle nije probila sve živce našega naroda i društni mu život redala i odgajala, već je izim političkih listova bila tek preživljavanjem samih pisaca. Stoga joj i nema tvrda korijena, stoga može čovjek lako razumjeti sve one pozivnice-jadikovice naših beletrističkih listova gdje općinstvu podvikuju: »Pomagaj, jer inače propadoh!«

Reći će mi možebiti tkogod da sam pesimista, da sve crno vidim. No na to je lako ukratko odgovoriti. Uzmi u ruke popis svih knjiga što su *lanjske* godine ugledale bijeli svijet, pa će ti se brzo lice smrknuti sredi onoga praznila naše književnosti. Jedan samo pojav probudit će u tebi radost; mada i ne bude bilo godine 1864. nikoje druge hrvatske knjige tiskane do te jedinice, hrvatska književnost imala bi se čim dičiti! Ta knjiga je naš vrli *Književnik*! Slavni pokojnik Vuk Karadžić, probrav prvi svezak *Književnika*, čestitao je Hrvatima što su tako daleko dospjeli. Mnogi su već i otprije snovali i redali strogo znanstveno gradivo; no tako lijepo, tako ozbiljno ne pojavi se znanost Hrvatima u hrvatskom ruhu nikada prije! Stoga možemo reći da je *Književnik* početkom složna znanstvena rada u Hrvata, a mi mu želimo od srca da dugo potraje, jer on nije samo učitelj narodu već i ljut stražar proti nametništvu diletantizma, koji je osobito *in historicis* i *philologicis* donekle cvaio bujnom koprivom!

No ljuto bi se čovjek prevario kad bi mislio da je to, za da se sada otmemo lijepoj literaturi, dosta onoj struci koja do malo iznimaka sačinjava donekle našu književnost.

Već otprije spomenuh da nam knjiga ne djeluje na naš socijalni život kako bi trebalo. Ja mislim da je upravo u svem našem razvitku i pokretu socijalni momenat najvažniji. Dok nam ne bude seljak obraženiji, dok se duh narodni ne uvriježi ne samo u svakom gradu, u svakom uredu i u svakoj

školi već upravu i u obitelji, koja je pravi temelj i narodnoga i državnoga života, dotle nema ni razgovora krepku, složnu narodnom životu!

Zadaca osnažiti i utvrditi narodni život ide upravo popularnu, poučnu i zabavnu struku književnosti.

Stogo znanstvena struka ne djeluje nikada tako nepopularno, tako intenzivno na sve socijalne krugove, ona ostaje vazda manje-više svojnom strukovnjaka i znanstvenjaka; da se i šire općinstvo ponešto dirne, tomu se hoće upravo *visoke* civilizacije, koje dakako u nas još nema.

Osobito su znamenite ove struke u onih naroda koji su nakani stvoriti *samosatnu civilizaciju*, da sačuvaju svoj individualitet proti tuđemu uplivu. Kod takvih naroda mora da je književnost tendenciozna.

Najsajnijim nam je u tom primjerom književnost poljska.

Svi tjemenjaci poljski, kao Mickiewicz, Krasinski, Kraszewski, Slowacki, Zaleski itd. pisali su i u pjesmama i u prozi tendenciozno, a treba li dokazivati koliko ti ljudi tim blagotvorno djelovahu na poljski narod?

I najmanja knjižica, pisana za poljsku djecu, odiše poljskim duhom, budi poljsku dušu!

Takve tendencioznosti treba osobito u nas.

Da sebi još nijesmo uredili kuće kako treba, da naš pokret stoji na slabim nogama, osobito kad pomislimo na gotovo besprimjernu nemarnost našega općinstva naprema našoj knjizi i novinarstvu hrvatskomu, poznate su stvari.

Razvrtačenost i nestalnost naših okolnosti imade istina-bog svoj razlog u naglom, nenaravskom probudu našem, ali pokraj svega toga dalo bi se ponešto bolje raditi nego što se žalibože sada radi, o čem govorit ćemo drugi put.

Rad književni u nas izim strukovnjačke znanstvene radnje morao bi udariti dvojim putem. Prvo bi naši pisci morali gledati da se popularnim spisima privlači u kolo čitalačkog općinstva naš u tom obziru toli zanemareni puk. *U puku stoji prava sila naroda, on je od svega naroda najviše spojen sa zemljom, a bude li u njega obrazovanja i samosvijesti, ni sve sile svijeta neće narod krenuti s puta kojim udariti mora; zaman su sve tuđe spletke, zaman svi vanjski pokušaji da navuku narod na svoje — on stoji tvrdo ko dub, jer je dubu silan korijen, a taj korijen je puk!*

Intelektualne razlike među pojedinim krugovima društva neće nikad nestati, ali ona ne smije tako silna biti kao što je to u nas. Svi krugovi društva moraju biti spojeni tako da se napredak i razvitak proteže ne samo na kaputaše neg' i na čohaše, a bude li sav narod jedna cjelina duševna, tko će mu braniti napredak, ma i kako nezgodno vrijeme došlo? Najbolji primjer su nam u tom Česi.

Veli se dakako, kad bude više škola, bit će svega. Istina je to: bit će bolje. Ali i to mi se mora dopustiti da od puka ipak jedna strana čitati umije i da bi u onim školama što ih sada ima trebalo za mladež takvih spisa. A šta da onda puk čita? Za ratara bi bio naš izvrsni *Gospodarski list*. A šta više? *Šoštár, Osječki i požeški koledar*? Kršna i silna mi štiva! Kušalo se za to koješta, al badava. *Prijatelj puka* god. 1848. bio je anakronizam, a naše društvo za popularne spise šta je, šta radi? Bog bi znao! — Teško je to, da, najteže pisati popularno, pisati za puk, a mnogi koji bi imali za to žicu misle da to nije vrijedno, da tijem ne možeš izaći na glas kao literat, zato će mjesto kratke kronike za puk radije velenučnu disertaciju *O slavenstvu Tribala*, mjesto poučne kakve povjesnice tursko-romantički galimatjas u formi pripovijetke napisati. To je dakako presuda, kao što ona da pučki učitelj imade manje zasluga nego sveučilišni.

Dva čovjeka među našim književnicima imadu baš izvrsnu žicu za tu struku: Frane Kurelac, ionako najbolji hrvatski prozaista, i Janko Jurković. *Đoka u Fluminensia* i *Tri lipe*, to su stvari za puk, to će ga dirnuti. A tako bi se htjelo da pišu i druga gospoda pisci, osobito svećenici, a prije svega da pišu izvorne stvari što se tiču života, mana ili presuda našega naroda, to će više koristiti neg' šmitovi, Hofmanovi prijevodi, više neg' *Babica* Némcové, jer to presaðeno voće ostaje uvijek tuđim, ma kako fino cijepljeno bilo. Govorio sam tu dakako samo o jednoj struci, ali to valja za svaku. A puk će zaista rado prigrliti što se njega tiče, o čem vidi da je samoniklo, da je to zrcalo njegova života. Ima za to primjera veoma zanimljivih u historiji naše literature. Baš u ono doba kad je knjiga naša tako reći obumirala, postalo je začudo najviše onih knjiga što su ih puk i niži zanatlije prigrlili.

Nije to baš biser književnosti, ali su to najpopularnije knjige. Eno vam Relkovičeva *Satira*, Kačićeva *Razgovora*, eno vam u kajkavskih »purgara« kronika, stoljetnog koledara,

Grabancijaša đaka i *Diogenesa*. To su spisi u nas u pojedinim predjelima najpopularniji, a to zato jer su jednostavnim jezikom i baš narodu po žici pisani. U tom svakako treba početak, i to ne kojekakva, gdje se danas izdade knjiga, a poslije godine dana kaže društvo što ju je izdalo da ne valja. Cijela bi li se mogla naša Matica, da joj krvca opet nešto oživi, dati na izdavanje popularne enciklopedije za puk, u veoma jeftinim hrvatsku kroniku sa slikama i povjesnicu popularnu, dakako drukčije pisanu nego što je Tkaličeva kompilacija? Takvu bi i gospoda čitala.

Drugi put da naša knjiga narodu u život segne jest beletristika, tj. novelistika i pjesništvo. Naša novelistika? Jao i pomagaj! Kad čovjek pozna je ponešto hrvatsku i srpsku povijest, gdje mu se javlja toliko zanimljivih zgoda, toliko sjajnih glava, kad motri naš sadanji toli bujni i raznoliki život, a kad gleda naše izvorne pripovijetke, kako da mu je onda pri duši? Mnogo toga nemamo, a što imamo, do malo iznimaka je cigli korov. Da znadu drugi ljudi za to gradivo, glave moje, ako ne bi o nama cijele *Leihbiblioteke* romana i novela pisali. Ili zar nije sramota da su gospoda Dudevant i Alfred Musset o našim Uskocima, Herlossohn o Crnogorcima novele pisali, da Düringfeldova dalmatinske pripovijetke sastavljaja, da je Chocholoušek jugoslavensku historiju novelistički izradio, a mi? Ništa te ništa.

Otkad se Bogović novelistici iznevjerio, nema pripovijetke spomena vrijedne.

Nikolić bi možda za to imao žicu, ali drveni jezik i svagdanje sentimentalne fraze po njemačkom kalupu ne dadu da mu kličica izađe na svijet. Glavni pako grijeh u naših pisaca jest što ne umiju ili neće birati zgodna gradiva, te mjesto novelističkog obično uzmu epički čin. Ta svatko znade da dvije trećine naših izvornih pripovijesti pričaju o turskom ratu. Dakako, učenje je drugih dijelova naše povijesti mučnije, tu se moraju lica i kulturno stanje tačnije crtati, tu nijesu dovoljne fraze »o časnom krsu i slobodi zlatnoj«. Ova nemarnost našu povijest, za čud i historički razvitak naroda, nukaju naše noveliste da grade svoje pripovijetke i spletke po tuđoj šabloni, da mjesto oštra crtanja lica opisuju sto puta sunce, mjesec, zvijezde i sve kreposti nebeske frazama hrvatskom

uhu groznima, riječju, sva pripovijest nema ništa tipičko, te se je mogla zbiti prije i u Tatariji i Tunguziji nego u Hrvatskoj. O romanu neću ni govoriti. *Požeski đak* je pripovijetka za mladež, a ne roman. Vi ćete mi opet reći da sve kudim, a ja vam kažem, a šta biste na primjer preveli Nijemcima ili Francuzima da za našu novelistiku pitaju? Odgovorite sami. Pripovodi tuđih pripovijesti nijesu mnogo bolji.

Neven i *Pozor*, pokojnici blažene uspomene, valjano su doduše u toj struci radili, i izbor i jezik prijevoda je bio čestit, ta tu su radili Vežić, Trnski, Veber, Jurković, i fino pero našega Jose Miškatovića. Moramo i žaliti što g. dr Jakov Užarević, osobiti vještak našem jeziku, usteže pero svoje našoj knjizi.

No sad je većinom izbor predmeta za naše općinstvo posve nespretnan, ili je jezik dozlaboga rđav. Navest ću vam primjer. Šta će hrvatskomu općinstvu južnoamerički roman *La Gitana*, ili zašto se Hrvatima vrsni roman *Ledena palača* od Laževića iz njemačkoga prijevoda rđavo preveo? Nama se hoće štiva što je našem narodu bliže po ćudi, što će na nj djelovati, jer romani i pripovijetke ne pišu se samo za to da se *Lehbiblioteke* napune, ne čitaju se samo zato da se vrijeme prikriju.

Ali mnogi naši prevadači, ne poznavajući čestito nikakve literature, prevest će prvu novelu koju im je slučaj u šake namjerio.

Toj gospodi bismo uopće preporučili i to da marljivo uče narodne pripovijetke da im pero bude malo čistije.

A sad pitam, kako hoćete da nam djevojke budu narodne kad nemaju šta čitati u hrvatskom jeziku? Ili ćete im možebit *Gospodičnu Clairon* ili znamenito djelo *Pravda uspije dati*? Ako to, onda si propao, hrvatski narode!

Valja nam jošte koju reći o našem vilovanju. Da — pjesništvo imamo. Mažuranić, Preradović, Trnski bili bi *ponosom* svakomu narodu, *Čengić-aga*, *Prvenci*, *Kriješnice* resile bi *svaku* književnost. O mladen naraštaju nije lako govoriti; taj se tek razvija. Zasad jošte junakuju na vilinjem mejdanu sve stariji književnici, a prije svega Trnski, komu u hrvatskoj lirici para nema. A noviji plodovi? Teško te preteško bi bilo literarnomu povjesniku karakterisati novije pjesništvo. Jedni pjevaju po narodnu, veleći da je pjesnik *najvrsnije* hrvatske pjesme, tj. *Čengić-aga*, udario tijekom putem. No nije ga još

majka rodila koji će se dokriliti *Čengić-agi*, a pjesnici po čisto narodnoj žici obično nasljeduju vanjski ilik narodne pjesme, ne mareći toliko za nutarnje krasote narodne vile te raspinjaju svoje plodove u omašan niz desetaraca.

Takve poduže pjesme naše općinstvo slabo čita. Sve novije, tj. mlade pjesme većim su dijelom ili domorodne ili ljubezne. Historička balada, koja bi u ovo doba najzgodnija bila, slabo je gojenče hrvatske vile. Domorodne pjesme povadaju se većinom za uzorima ilirskog doba. Ali to je upravo anakronizam. Što je onda silno sve živce razigralo, sve duše ushitilo — danas je često već puka fraza. Erotičkim pjesnicima bi imale *Kriješnice* služiti za uzor; tu je domorodna žara i žive ljubavi, a kraj toga upravo čiste hrvatske pjesničke žice. Samo takve pjesme mogu i na narod djelovati.

O dramatici reći ću koju već u članku *Naše glumiste*. Pisao sam tu samo crtice, htio sam samo natuknuti kako bi se naši pisci imali obzirati na općinstvo, djelovati na narod, jer množina štampanih, ali nerazrezanih knjiga na domorodnoj polici ne čine jošte žive književnosti. Naše literarne historike pako molim nek pišu više neg do sada o književnoj povijesti, ali ponešto više o stvari, manje o pukoj slovnici. Bilo bi već vrijeme, a *Književnik* je tomu zgodno mjesto.

Glasonoša, 1865.